

הקלות הבלתי נסבלת של השוחד

שחיתות וכלי שיט תמיד הלכו יד ביד,

בייחוד כשחברות גרמניות מעורבות.

אבל את הלקח כדאי ללמוד דווקא

ממה שקרה ביפן **רותם קובנר**

אוניית המערכה היפנית "מיקאסה" מתוצרת המספנה הבריטית ויקרט, 1905 צילום: Hulton Archive / Getty Images

●●● כדי ללמוד עד כמה ההיסטוריה חוזרת על עצמה, כדאי לשוב למשבר הפוליטי החרף שפקד את יפן בינואר 1914. פרשת השחיתות שהובילה להתפטרות הממשלה באותה שנה וזכורה עד היום בהיסטוריה היפנית כ"סקנדל סימנס", ובמרכזה עמד שוחד ששילמה החברה הגרמנית לאנשי הצי הקיסרי על מנת שיקנו ממנה ציוד. אמנם לא היה זה המשבר היחיד שפקד את יפן באותן שנים, וגם לא החמור ביותר ביניהם, אולם הדמיון לשערי ריות אחרות במקומות רחוקים מרתק ומטריד עד כדי כך שקשה לפטור אותו כפרפרת היסטורית.

כדור השלג שהרעיד את טוקיו לפני 106 שנים החל להתגלגל כרגע שהעיתונות המקומית חשפה את מעורבותם של בכירי הצי היפני בפרשה. סימ'נס אחזה באותה עת בכמעט מונופול על הציוד הח'שמלי שרכש הצי באירופה, והיתה נחושה לשמרה. שלם כך דאגה סימנס להקצות 15 אחוז מסכומי עסקאות לתשלום עמלות ושוחד לאנשים שונים בצד המשלם. באותה עת, תשע שנים לאחר סיום המלחמה נגד רוסיה, היה הצי היפני מקור לכיטחון ולגאווה לאומית אבל גם בור תקציבי ענק (שישית מהתקציב הלאומי), לרוב ללא פיקוח מספק. יתרה מזאת, נציגי הצי, לצד אנשי צבא היבשה, מילאו תפקיד מרכזי בפוליטיקה וראש הממשלה עצמו היה אדמירל בשירות פעיל.

מאז הניצחון הימי הגדול בצושימה ב-1905, יפן עשתה מאמצים כבירים להגיע לעצמאות מלאה בכניית אוניות מלחמה. באותה תקופה של שלהי התלות בחימוש מערבי נותרה סימנס ספקית עיקרית של מכשור מדויק לצי, ואילו המספנה הב'ריטית ויקרט בנתה למען יפן את סירת המערכה קונגו, אוניית המלחמה הגדולה האחרונה שנתבנה מחוץ לגבולותיה, מתוך כוונה ששלוש מאחיותיה כבר יושלמו במספנות יפניות. כאשר התגלה לרא'שי סימנס שהחברה הבריטית מציעה ליפנים עמ'לות ושוחד גבוהים יותר, 25 אחוז מסך כל העסקה, הם ביקשו הבהרות מהסניף שלהם בטוקיו. אחד מעובדי הסניף לקח את התכתובת המפלילה, ולא'חר שניסה ללא הצלחה לסחוט את החברה מכר אותה לסוכנות הידיעות רויטרס. סימנס הגיעה להסדר עם רויטרס, אולם העובד ששב לגרמניה נשפט שם על סחיתה, וגילויים על כך דלפו לעי'תונות היפנית. משם היתה הדרך קצרה לדיון סוער בבית הנבחרים בטוקיו, לחקירת משטרה ולפרוץ

הפגנות שחלקן, לפחות, השתמשו בשחיתות כעי'לה להפלת הממשלה, שניסתה בכהונתה הקצרה להגביל את כוחם הפוליטי של הצבא ושל הצי.

באפריל אותה שנה, שעה שההפגנות הידרדרו לאלіמות, החליט ראש הממשלה, אדמירל יממוטו גונוהיואה, לקבל על עצמו אחריות לפרשה. החל'טה שגררה את נפילת הקבינט. התפטרותו של יממוטו (אין קשר משפחתי בינו לבין האדמירל יממוטו איטורוקו, מתכנן ההתקפה על פרל הרבור) והעובדה שמעולם לא הוכח שנטל שוחד בעצמו לא חילצו אותו מענישה נוספת. גם הוא וגם שר הצי סאיטו מקוטו הועברו לשירות מילואים. כמה מעור'בים אחרים בפרשה נשלחו לכלא בעקבות משפט מהיר, ואילו החברות ויקרט וסימנס נקנסו ונאסר עליהן לקחת חלק במכרזים מקומיים. אף על פי כן, גור הדין לא החזיק מעמד זמן רב: ביולי אותה שנה פרצה המלחמה הגדולה באירופה ויפן נקראה לקיים את הבריתות שעליהן היתה חתומה ולהצט'רף למערכה לצד מדינות ההסכמה. לאחר שלושה שבועות של היסוסים, יפן נכנסה למלחמה ואצה להשלים את בניית הסירות. ויקרט נקראה לסייע במלאכה והאסירים שוחררו עד מהרה.

דעת הקהל ביפן אמנם נרגעה, אך יממוטו נותר בשוליים וגם איבד את השפעתו בצי, אם כי לא לעד. הוא נקרא להקים קבינט חירום ב-1923, יום אחרי שרעידת אדמה אדירה פגעה בטוקיו ובסביב'תה וכשבוע לאחר מותו הפתאומי של ראש הממשלה ואיש הצי קאטו טומוסבורו. עמיתו לפר'שת סימנס, שר הצי לשעבר סאיטו, מונה גם כן לראש ממשלה, אם כי רק ב-1935, וכך הובהר סור'פית שביפן מעורבות בשחיתות יכולה לעצור קריירה אך לא להרוג אותה. העיקרון הזה בא לידי ביטוי ברור אף יותר לאחר מלחמת העולם הש'נייה, עת שחיתות פוליטית הפכה לחלק כמעט מור'בנה מהמערכת השלטונית. ללא גיוס סכומי כסף משמעותיים, פוליטיקאים מתקשים להיבחר והפי'תוי לעבור על החוק היה ונותר חזק. רבים בציבור מוכנים לקבל התנהגות זו כל עוד הכספים משמ'שים להיטיב עם אזור הבחירה שלהם, אולם הקו המפריד בין הציבורי לפרטי די מטושטש. באופן זה, לא מעט מנבחרי הציבור ביפן החלו את דרכם כחסרי נכסים וסיימו אותה עשירים מופלגים, תוך שצאצאיהם ממשיכים את דרכם הפוליטית והאתית. עם זאת, אין בכך לומר שיפן מדינה

מושחתת לחלוטין, ודאי לא בהשוואה למדינות אחרות, שכן למרות חשיפתן של פרשיות שחיתות בולטות בצמרת במגזרים אחרים נשמר יעור נמוך של שחיתות. האנומליה היפנית נעוצה אם כן בפרע הגדול בין שחיתות המנהיגים וההתנהגות הנורמטיבית של האזרח הפשוט.

אחד האירועים שעיצבו את הלגיטימיות של הפער הזה היה פרשת שחיתות גדולה שנחשפה דווקא בארה"ב. בעדות שנתן בסנאט ב-1976 הוזכר אחד ממנהלי לוקהיד מתן שוחד לבכירים יפנים לצורך קידום מכירות של מטוס נוסעים מתוצרת החברה, כולל העברה של למעלה משלושה מיליון דולר למשרדו של ראש הממשלה טנקה קקואיי. טנקה, שהתפטר שנתיים קודם לכן בשל מעורבות בפרשת שחיתות אחרת, נעצר בעקבות העדות אך שוחרר בתוך זמן קצר. משפטו נמשך כשבוע שנים, אולם, באופן אירוני, דווקא בתקופה זו הוא הגיע לשיא כוחו הפוליטי. עם הרשעתו נגזרו עליו ארבע שנות מאסר וקנס כבד, אך טנקה לא ויתר. השועל הפוליטי המוכשר ביותר שיפן ידעה מאז המלחמה עירעה, תוך שהוא נמנע מלהתפטר מבית הנבחרים, ובסופו של דבר הצליח לחמוק מידי החוק עד יום מותו ב-1993. כינתיים תשומת הלב הציבורית הת' מקדה בכמה פרשיות שחיתות חדשות. הבולטת מכולן היתה "פרשת קררוט", שהתפוצצה בעקבות הגילוי שחברת כוח אדם מכרה את מניוניה לקבר'צה גדולה של פוליטיקאים ואנשי עסקים מובילים מתחת למחיר השוק, זמן קצר לפני שיצאה להנפ'קה ציבורית. הפרשה הובילה אמנם להתפטרותו של ראש הממשלה טקשיטה נובורו ב-1989, אך לא מנעה גם ממנו להפוך בעשור שלאחר מכן לד'מות החזקה ביותר בפוליטיקה היפנית.

הרחק מיפן, ואף על פי שחלפו מאז סקנדל סי'מנס יותר ממאה שנים, קשה למנות את כל הקש'רים של אותה שערווריה לספור הצנוע יותר מבחינה פוליטית, כאן אצלנו. בשנות ה-70 היתה זו אותה מספנת ויקרט שבנתה למען חיל הים הישראלי את שלוש הצוללות מסדרת "גל". הצור'ללות נבנו על פי דגם שנבנה במספנה הוואלדסט'וורקה־דויטשה ורפט (HDW), אולם, פרט להעברת עודפים של נאט"ו, באותה עת גרמניה נמנעה עדיין מקשרים כבאיים משמעותיים עם יש'ראל ולכן הצוללות נבנו בבריטניה. בשנות ה-80 יצא לדרך פרויקט צוללת הדולפין, והתברר

שבארה"ב אין עוד נכונות להיכנס לבניית צוללת עם הנעה קונבנציונלית. מספנת HDW הפכה לפי' כך לאופציה הבאה, בשיתוף עם מספנת נורד־זיוורקה (NSWE) שבבעלות קונצרן טיסן. לא רק שבאותה עת HDW הפכה ליצרנית הגדולה בעולם של צוללות קונבנציונליות, אלא גם שכמו חייט עילית, היא אף היתה מוכנה להתאים את הדגמים שלה לדרישותיו המיוחדות של כל צי וצי. מעבר לכך, היחסים עם גרמניה באותה עת היו הדוקים דיים לאפשר מיום שכוה, אף על פי שאת הדחיפה האחרונה נתנה באופן מפתיע מלחמת המפרץ. בע'קבות הגילויים על מעורבותה של גרמניה בחימוש עיראק החליט הקנצלר הלמוט קוהל לפצות את ישראל ולממן את עלותן של שתי צוללות חדשות. עם מימון גרמני, מיום שלוש צוללות הדולפין הראשונות החל לנוע במהירות קדימה.

ב-2005 נרכשה HDW על ידי קונצרן טיסנק־רופ וארבע שנים לאחר מכן החלו המגעים עם המ'ספנה על בניית שתי צוללות דולפין משופרות. קשה לדעת מה היה תפקידה של החברה האם בש'למונים, אולם כמה פרשות שחיתות שבהן היתה מעורבת המספנה טרם הרכישה רומזות שמי שה'ביא את דפוסי הרכש שראינו כבר ב-1914 ביפן היתה דווקא האחרונה. הפרשה המפורסמת מכולן החלה בשנת 2000, אז חתמה המספנה על הסכם עם ממשלת יוון לבניית שלוש צוללות בסכום רא'שוני של 1.26 מיליארד יורו, אשר מתוכו, כך הס'תבר במשפט שהתנהל באתונה ב-2013, הקצתה החברה סכום של כ-120 מיליון יורו לשוחד. סכומי העתק הללו שולמו לכמה עשרות אנשי ממשל ויועצים יוונים. הבולט שבהם היה שר ההגנה היווני, שנידון ל-20 שנות מאסר על חלקו בפרשה. אף על פי כן, המספנה לא נהגה באופן שונה מחברות טכנולוגיה ונשק אחרות, לבטח לא בגרמ'ניה. עד 1999 חברות גרמניות הורשו לנכות שוחד ממס, כל עוד הוא ניתן מחוץ לגבולות המדינה. החברה המובילה בתחום אפור זה הייתה, ולא במ'פתיע, סימנס. לאחר מלחמת העולם השנייה תר'בות השוחד שקונצרן ענק זה אימץ רק התרחבה, במידה כזו שב-20 השנים האחרונות הוא ניצב בפ'ני שורה ארוכה של חקירות ומשפטים באשמת שחיתות ברחבי העולם ונאלץ לשלם על כך מי'ליארדי יורו בקנסות. סימנס לא כחלה במתן שוחד גם בישראל ובשני הסדרי טיעון בשנים 2016-2017 נקבע שהחברה תשלם למעלה מ-300 מיליון שקל על שוחד שהעניקה לכמה בכירים בחברת החשמל בתמורה למידע ולהטיות מכרזים למעלה מעשור קודם לכן. בעקבות הפרשיות האחרונות, ספק אם תרבות השוחד הכה עמוקה שמפעפעת בקרב קונצ'רנים גדולים בגרמניה, וקרוי לוודאי בלא מעט קור'נצורנים מתחרים, חלפה מן העולם.

כך יוצא שההיסטוריה אכן חוזרת על עצמה, גם אם לא בהכרח קודם כטרגדיה ולאחר מכן כפאר'סה, כפי שקרל מרקס טרח לסייג. אירועים של מתן שוחד בעסקאות רכש צבאי לעולם אינם פאר'סה, במובן החברתי הרחב, והם נוטים לחזור אין ספור פעמים, גם אם בגרסאות שונות. הם קורים שוב ושוב לא משום שאיננו לומדים מההיסטוריה, אלא מכיוון שיש ממון רב בעסקאות רכש שכאלה והקלות הבלתי נסבלת שבה השוחד מתרחש מפתה כל פעם מחדש. ובכל זאת, המקרה היפני מלמד שחשוב לטפל במקרי שחיתות מהר ובאופן נחרץ, תוך ענישה גם של החברה המשחדת, אם כי גם בכך אין בהכרח לעקור אותם מהשורש. ■